

Motion till riksdagen 2025/26:2785

av **Nadja Awad m.fl. (V)**

Akademisk frihet

Innehållsförteckning

1	Förslag till riksdagsbeslut	1
2	Inledning	2
3	Självständiga lärosäten.....	2
4	Forskningens styrning och finansiering	3
4.1	Hyressättningsmodellen för lärosätena	4
5	En grundlagsskyddad akademisk frihet	5
6	Grundutbildningens roll för en högkvalitativ forskning	5
7	Utbildning en mänsklig rättighet.....	6
8	Scholars at Risk.....	7

1 Förslag till riksdagsbeslut

1. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör tillsätta en utredning av hyressättningsmodellen för lärosätena och tillkännager detta för regeringen.
2. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör ge utredningen om stärkt skydd för akademisk frihet i uppdrag att utreda en

grundlagsändring för att stärka skyddet för den akademiska friheten och tillkännager detta för regeringen.

3. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör ta fram ett lagförslag baserat på Styr- och resursutredningens förslag avseende att avskaffa det prestationsbaserade resurstilldelningssystemet och tillkännager detta för regeringen.
4. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör tillsätta en utredning för att se över ersättningsbeloppen för högskolan och tillkännager detta för regeringen.
5. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör ge Universitets- och högskolerådet i uppdrag att ta fram handledning och stöd till lärosätena för hur de kan stötta palestinska lärosäten och studenter och tillkännager detta för regeringen.
6. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör ge de statliga forskningsfinansiärerna i uppdrag att aktivt främja och stödja Scholars at Risks arbete och tillkännager detta för regeringen.

2 Inledning

Forskning och högre utbildning behövs för att förstå den värld vi lever i. Den öppnar för social, politisk och ekonomisk utveckling. Forskarsamhällets frihet att själv formulera och söka svaren på sina vetenskapliga frågeställningar är en viktig princip för forskningspolitiken och värnandet av den akademiska friheten.

Lika viktigt för den akademiska friheten är att studenter fritt kan välja utbildning, fritt kan ställa kritiska frågor, har rätt till inflytande över utbildningen och rätt att fritt organisera sig. Mer om Vänsterpartiets politik för studenter utvecklar vi i motionen En politik för studenter (V511).

3 Självständiga lärosäten

Vänsterpartiet betonar vikten av självständiga akademier utan politisk styrning och vill se en utbyggnad av den fria grundforskningen och höjda anslag till högre utbildning. Samtidigt motsätter sig Vänsterpartiet reformer som skulle innebära att lärosätena privatiseras oavsett om de blir stiftelser eller i någon annan form. Det finns utmaningar

med nuvarande myndighetsform, men vi ser ändå att det är bättre att utveckla den så att lärosätena blir mer fristående än att avveckla.

Alla människors rätt till utbildning är en grundläggande rättighet. Befolkningens utbildningsnivå är avgörande för ett samhälles utveckling och välbefinnande, något som är för viktigt för att överlämnas åt privata utbildningsaktörer. En ombildning av högskolor till privata stiftelser eller något annan ägandeform riskerar också att leda till en marknadsanpassning av utbildningsutbudet och utbildningarnas innehåll, där enskilda företag kan köpa sig ett stort inflytande. Det studenter behöver är inte utbildningar som är anpassade efter dagens arbetsmarknad eller enskilda företag, det studenter behöver är en utbildning som är användbar hela livet.

4 Forskningens styrning och finansiering

Både forskningens kvalitet och nytta är beroende av att politiker inte styr ämnesområde, inriktning, avgränsning, metod osv. Den politiska styrningen bör därför röra sig på en övergripande nivå. Det finns dock tillfällen när samhällsintressena motiverar mer styrda satsningar som på exempelvis klimatteknik, pandemikunskap eller genusvetenskap.

Lika viktigt är det att dra tydliga rågångar mellan forskning och kommersiella intressen. Den samverkan som högskolan är skyldig att ha med det omgivande samhället, däribland näringslivet, får inte leda till att högskolans forskare fränsäger sig rätten att formulera problem, ställa frågor, välja metoder och publicera forskningsresultat. Donationer och uppdragsforskning får inte ersätta statliga anslag, som är den grundläggande förutsättningen för en oberoende forskning. För Vänsterpartiet är en ökad och förändrad resurstilldelningen till forskning och utbildning en av de absolut viktigaste åtgärderna för att stärka den akademiska friheten.

Styr- och resursutredningen konstaterade att lärosätenas forskningsresurser behövde öka. Samtidigt var det också tydligt att institutionernas resurser är viktiga ur många aspekter. Bland annat är inte resurserna lärosätesspecifika utan utgår från kvalitet på forskning och ansökningar, vilket kan gynna de mindre lärosätena. Det är också via styrning av forskningsinstituterna som forskning inom samhällsutmaningarna kan styras. Vänsterpartiet är dock kritiskt mot att regeringen valt att styra mer av forskningsmedlen mot vad man kallar excellens. Utvärderingar av tidigare satsningar på excellens har visat att dessa gynnat manliga forskare på bekostnad av kvinnliga forskare och sammantaget har haft negativa effekter på jämställdhet inom högskolesektorn. Det

saknas dessutom tydliga belägg från tidigare utvärderingar att riktade satsningar på excellens leder till mer produktivitet i forskningen.

Vänsterpartiet motsätter sig fokuset på excellens och vill i stället se en inriktning på forskningspolitiken som ökar både lärosätenas fria forskningsresurser och forskningsinstitutens resurser. Detta skulle bidra till att minska den administrativa bördan för forskare när de behöver ägna mindre tid till att söka pengar från externa finansierare.

4.1 Hyressättningsmodellen för lärosätena

Det statliga bolaget Akademiska Hus har till uppgift att äga, utveckla och förvalta fastigheter vid landets universitet och högskolor. Den övervägande majoriteten hyresgäster är lärosäten. Vänsterpartiet menar att det inte är rimligt att hyreskostnader till Akademiska Hus utgör en så stor del av lärosätenas kostnader som i dag. Den marknadsstyrda modell för hyressättning, som Akademiska Hus använder, har de senaste åren inneburit kraftigt ökade hyreskostnader för många universitet och högskolor. När lärosätena tvingas lägga allt mer av sina pengar på hyra blir andra delar av verksamheten lidande. Undervisningskvaliteten riskerar att påverkas negativt när pengar som annars skulle ha gått till fler lärartjänster, lärverktyg och forskningsutveckling i stället går till hyra. Hyressättningen leder också till att allt fler lärosäten har svårt att ha råd att ha utbildning lokaliserad på fler orter/platser än lärosätets huvudcampus. Detta försvårar möjligheten att bredda rekryteringen genom att ha utbildningar tillgängliga för personer som av olika anledningar inte kan flytta från mindre orter. De ökade lokalkostnaderna har också inneburit att universitet och högskolor prioriterar bort gemensamma studentytor såsom grupprum, bibliotek och möteslokaler.

För Vänsterpartiet bör ett statligt fastighetsbolags huvudsyfte vara att stödja utbildning och forskning. Därför är det inte rimligt att Akademiska hus tillämpar en hyressättningsmodell som driver upp kostnaderna och underminerar den högre utbildningens funktion och tillgänglighet. Vi vill därför se en utredning av hyresmodellen för Akademiska hus.

Regeringen bör därför tillsätta en utredning av hyressättningsmodellen för lärosätena. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

5 En grundlagsskyddad akademisk frihet

Vänsterpartiet välkomnar att regeringen gett en utredare i uppdrag att se över åtgärder som stärker skyddet för den akademiska friheten. Precis som flera organisationer inom högskolesektorn såsom Sulf, Sveriges förenade studentkårer (SFS), Sveriges universitets- och högskoleförbund (SUHF) och Sveriges unga akademi har lyft finns det ett behov av att utreda ett starkare och bredare skydd av akademisk frihet än dagens formulering i regeringsformen: ”Forskningens frihet är skyddad enligt bestämmelser som meddelas i lag.” Akademisk frihet består av flera delar. Det handlar om både forskning, utbildning och fristående lärosäten. Att universitet och högskolor har självbestämmande är till för att säkerställa att forskningen och utbildningen är fri från otillbörlig styrning och fritt kan generera och sprida kunskap. Universitetens och högskolornas verksamhet är viktiga i ett demokratiskt samhälle. Vänsterpartiet menar därför att utredningen om stärkt skydd för den akademiska friheten som regeringen tillsatt även bör få i uppdrag att utreda grundlagsändring som ett sätt att stärka den akademiska friheten.

Regeringen bör ge utredningen om stärkt skydd för akademisk frihet i uppdrag att utreda en grundlagsändring för att stärka skyddet för den akademiska friheten. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

6 Grundutbildningens roll för en högkvalitativ forskning

För Vänsterpartiet handlar akademisk frihet om att fritt få formulera problem, ställa frågor, publicera forskningsresultat, välja arbetsformer inom forskning och utbildning osv. För att Sverige ska vara ledande i forskning krävs att vi också satsar på grundutbildningen eftersom dagens studenter är framtidens forskare.

Nuvarande resursfördelningssystem för högre utbildning har funnits i 30 år. Vänsterpartiet var redan vid införandet av ett prislappssystem kritiskt till att en del av pengarna fördelades genom en prestationsdel baserad på poängproduktion. Styr- och resursutredningen kom 2019 med sitt förslag till en förändrad finansiering av högre utbildning. Utredningen konstaterade bl.a. att det prestationsbaserade resurstilldelningssystemet medför att utbildningar på grundnivå och avancerad nivå som på olika sätt är flexibla för studenten ofta är ekonomiskt ofördelaktiga för lärosätena att erbjuda. Som en del av detta föreslogs att prestationsdelen i utbildningsfinansieringen

skulle minska. För att öka möjligheten för fler att studera och för att trygga lärosätenas finansiering och möjlighet till utveckling bör finansieringen av högre utbildning förändras.

Regeringen bör ta fram ett lagförslag baserat på Styr- och resursutredningens förslag avseende att avskaffa det prestationsbaserade resurstilldelningssystemet. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

I dag får utbildningarna en finansiering som styrs av en prislapp där olika utbildningar får olika anslag. Lägst belopp får humaniora som 2025 får 36 687–61 643 kronor per student och högst media som får 359 649–647 742 kronor per student. Det lägre beloppet är per helårsstudent och det högre med prestationsdelen inräknat, alltså de studenter som tar alla poäng. Den låga prislappen för humaniora går ut över kvaliteten på utbildningarna, bl.a. på grund av lite lärarledd tid. Sedan prislappssystemet infördes 1993 har visserligen vissa justeringar i beloppen gjorts men modellen bygger på utbildningarnas kostnader i början av 1990-talet. Vänsterpartiet menar att dessa prislappar behöver ses över och tydligare anpassas till högskolans och utbildningarnas behov och förändringar i kostnader.

Regeringen bör tillsätta en utredning för att se över ersättningsbeloppen för högskolan. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

7 Utbildning en mänsklig rättighet

Utbildning är en grundläggande mänsklig rättighet och en av de viktigaste förutsättningarna för välbefinnande, hälsa och jämställdhet. Trots det beräknas fortfarande 774 miljoner människor världen över inte kunna läsa eller skriva, varav två tredjedelar är kvinnor. En väl fungerande utbildning, från förskolan till yrkesutbildningar och universitet, är helt avgörande för att alla människor ska ha en stark grund att stå på genom livet.

Det finns många områden och länder där arbetet för en inkluderande utbildning som är tillgänglig för alla på olika sätt behöver stärkas. Ett väldigt aktuellt exempel är Gaza. På Gazaremsan har utbildningssystemet slagits i spillror. Israel har under de senaste två åren bl.a. bombat sönder alla universitet. Det är en del i vad många kallar ”educide”, när en krigförande part medvetet bombar lärosäten och skolor för att på så sätt slå sönder utbildningssystemet.

Vänsterpartiet kommer alltid stå upp för utbildning som en mänsklig rättighet och vill också se ett Sverige som gör mer för att stå upp för allas rätt till utbildning. I Norge har man valt att aktivt engagera sig i att möjliggöra studier för palestinska studenter och forskning för palestinska forskare från Gaza. Under hösten 2024 kom de första tio medicinstudenterna till Oslo. De studerade på Oslo universitet (UiO) med sitt uppehälle bekostat av UiO. Norge visar att det går att göra saker för att stötta utbildningssektorn i Gaza redan nu. Men mer kommer också behöva göras när kriget är över och utbildningssystemet ska byggas upp igen så fort som möjligt för att inte en hel generation ska gå förlorad.

Regeringen bör ge Universitets- och högskolerådet i uppdrag att ta fram handledning och stöd till lärosätena för hur de kan stötta palestinska lärosäten och studenter. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

Vänsterpartiets syn på situationen i Palestina och hur vi vill att den svenska regeringen agerar utvecklas mer i vår motion 2025/26:V320.

8 Scholars at Risk

För Vänsterpartiet är det viktigt att stå upp för akademisk frihet både i Sverige och utanför Sverige. Därför vill vi se ett utökat stöd till forskare som av olika anledningar inte kan verka i sina hemländer. Scholars at Risk (SAR) är ett internationellt nätverk som arbetar för att främja akademisk frihet, bl.a. genom att ge skydd åt forskare och akademiker som inte kan vara verksamma i sina hemländer. I Sverige är 25 lärosäten medlemmar i SAR. I en orolig tid med en orolig omvärld är deras arbete viktigare än någonsin. Vänsterpartiet vill därför se ett utökat stöd till SAR för att de ska kunna stötta fler forskare på flykt. Det utvecklar vi i vår motion på Utgiftsområde 16 (mot. 2025/26:V506).

Regeringen bör ge de statliga forskningsfinansiärerna i uppdrag att aktivt främja och stödja Scholars at Risks arbete. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

Nadja Awad (V)

Malcolm Momodou Jallow (V)

Andreas Lennkvist Manriquez (V)

Isabell Mixter (V)

Vasiliki Tsouplaki (V)

Ciczie Weidby (V)